

O PERSPECTIVĂ PSIHANALITICĂ PRIVIND TRĂIRILE AFECTIVE
ÎN PROIECTELE DE CERCETARE A TRAUMEI ISTORICE.
CAZUL DEPORTĂRIILOR DIN REPUBLICA SOVIETICĂ
SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ

ZINAIDA BOLEA*

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Abstract

The present study refers to the experiences of researchers who conducted interviews and case studies in oral history projects dedicated to the phenomenon of forced deportations in the Moldovan Soviet Socialist Republic (MSSR), which occurred during the years 1940–1941, 1944–1953. This article presents the results of a qualitative research approach, in which we aimed to identify and analyze the following psychological aspects related to the context of research on the phenomenon of deportations in the MSSR: 1) perception of traumatic material in research interviews; 2) management of affective experiences in research interviews; 3) researchers' evaluations of how affective experiences influence the research process. The conceptual-theoretical framework of the research is psychoanalytic. The research results reveal that the historical researcher is in contact not only with factual information, but also with the affective information inherent in the interview. As a result of the content analysis of the texts of the interviews conducted with the historical researchers, it was found that the researcher's emotional contact with the traumatic material involves intense emotional experiences and leads to important clarifications regarding the object of research. In order to manage the research setting, the researcher is required to achieve a functional splitting, which implies coexistence on the scientific and human, cognitive and emotional dimensions at the same time.

Cuvinte-cheie: traumă istorică, transfer, contratransfer, proiecție, identificare proiectivă.

Keywords: historical trauma, transference, countertransference, projection, projective identification.

1. INTRODUCERE

În cadrul proiectelor de istorie orală, cercetătorul are acces atât la istoria factuală, cât și la încărcătura emoțională aferentă faptelor. O întrebare frecventă care apare în contextul analizei materialelor de istorie orală sau a demersurilor calitative ce au ca obiect de studiu subiecte traumatice este cea referitoare la felul în care se raportează cercetătorul la afectul trăit în cadrul procesului de cercetare. Pornind în demersul nostru epistemologic de la o perspectivă psihanalitică, am

* Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Departamentul de Psihologie, Strada Mihail Kogălniceanu, nr. 63, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova; E-mail: zbolea@yahoo.com

considerat că conceptele de *transfer*, *contratransfer*, *proiecție* și *identificare proiectivă* pot fi clarificatoare în acest sens.

Din perspectivă psihanalitică, transferul și contratransferul, ca mecanisme inconștiente care fac parte din continuitatea și repetitivitatea trăirilor umane, se regăsesc nu doar în cura psihanalitică, ci în toate contextele de relaționare umană, manifestându-se accentuat în contexte existențiale puternic investite de protagoniști. Fenomenul contratransferului împarte același spațiu conceptual, existențial și clinic cu fenomenul transferului și, în acest sens, vom invoca dualitatea acestor concepte: transferul desemnează un proces constitutiv al curei psihanalitice prin care dorințele inconștiente ale analizandului – referitoare la persoanele semnificative din istoria sa de viață – se repetă în cadrul relației analitice, iar contratransferul ține de reacția inconștientă a psihanalistului la transferul unui analizand.

TRANSFERUL ȘI CONTRATRANSFERUL ÎN CERCETAREA CALITATIVĂ ȘI PROIECTELE DE ISTORIE ORALĂ

În legătură cu studiile teoretice și empirice dedicate acestui subiect, vom menționa că, în ultimul timp, tot mai mult în literatura de specialitate referitoare la trecutul traumatic se vorbește despre imposibilitatea unei distanțări emoționale totale a cercetătorului de fenomenele studiate (Figlio, 1988; Robben, 1996; Khan, 2014). În același timp, problema transferului și a contratransferului în realizarea interviurilor de cercetare a fost pusă în evidență în multe studii dedicate traumei istorice (Santner, 1992; LaCapra, 1999; Roper, 2003; Marks și Monnich-Marks, 2003).

Multe dintre studiile dedicate manifestării transferului și contratransferului în proiectele de cercetare converg asupra concluziei că stările psihice pot fi transferate de la respondent la cercetător, printr-un proces analog cu mecanismele de proiecție și identificare proiectivă, descrise de psihanalisti cu referire la fenomenele de transfer și contratransfer (Gemignani, 2011; Jervis, 2009, 2011; Marks și Monnich-Marks, 2003; Morgenroth, 2010; Robben, 2012; Roper, 2003; Strømme *et al.*, 2010). În acest sens, Parker (2010) susține că contratransferul ar putea fi folosit de către cercetătorii din domeniul sociouman pentru a descrie sentimentele care îi ghidează pe cercetători și pentru a înțelege ce se întâmplă între ei și obiectele lor de studiu. În aceeași logică de idei, Gemignani (2011) menționează despre importanța observării atente a schimbărilor în starea de spirit, asociațiile și reacțiile corporale ale cercetătorului.

Analizând tipurile de contratransfer din perspectiva celor mai importante școli de psihanaliză (freudiană, kleiniană, interacționistă), Holmes (2014) susține că descrierile contratransferențiale ale cercetătorilor calitativiști s-au concentrat, cel mai frecvent, pe contratransferul de tip kleinian, fiind invocat în acest sens conceptul de identificare proiectivă, care descrie felul în care sentimentele pot fi „puse” în analist de către analizand.

În același timp, numeroși cercetători calitativiști fac referință la realități transferențiale și contratransferențiale identificate în cadrul demersurilor proprii de

cercetare. De exemplu, Clarke (2002) se referă la modul în care o stare sau un rol poate fi indus cercetătorului, sugerând că în interviurile pe care le-a realizat a fost supus „identificărilor proiective” ale intervievaților săi. La fel, Marks și Monnich-Marks (2003) relatează că atunci când afectele respondenților sunt insuportabile, acestea pot fi proiectate în mod inconștient asupra cercetătorului. Autorii germani se referă la interviuarea a 43 de persoane care au susținut activ mișcarea nazistă, menționând că intervievații descriau experiența lor printr-un discurs factual și dezafectat, în timp ce cercetătorii trăiau emoții intense în timpul interviului și în timpul transcrierilor: „... noi, interviuatorii, ne-am simțit adesea depășiți, bulversați, goliți, întristați, confuzi, bolnavi, abuzați sau doborâți. În timpul nopților care au urmat unui interviu am fost adesea bântuiți de coșmaruri despre război sau persecuție” (Marks și Monnich-Marks, 2003).

Interogându-se în privința utilității analizei trăirilor transferențiale și contratransferențiale în studiile lor, cercetătorii se declară deschiși pentru integrarea acestor realități ale procesului de cercetare în grila de gândire a fenomenului studiat. În acest sens, Strømme *et al.* (2010) susțin următoarele: „valorificarea reacțiilor de contratransfer și detalierea incidentelor de comunicare nonverbală fac posibilă formularea unor concluzii despre atitudinea relațională a participanților și despre procesele lor de apărare”. Astfel, susțin autorii, reacțiile contratransferențiale pot fi utilizate pentru a avea acces la mai multe informații și procese inconștiente care se întâmplă în contextul cercetării.

În același timp, unii cercetători se întreabă dacă doar cercetătorii cu pregătire psihanalitică pot folosi aceste metode. De exemplu, în opinia lui Jervis (2009), Strømme *et al.* (2010), capacitatea cercetătorului de a accesa și de a reflecta asupra materialului proiectat se bazează pe faptul că acesta a absolvit o formare psihanalitică sau cel puțin a făcut o psihanaliză personală. În acest sens, Sandler (1993 *apud* Holmes, 2014) se întreabă dacă ar reprezenta oare datele unui cercetător neanalizat o „analiză de contratransfer sălbatic”. Încercând să clarifice aceste întrebări, Holmes (2014) susține că, cu sau fără pregătire analitică personală, utilizarea contratransferului în cercetare necesită ca cercetătorul să gândească și să simtă în mod reflexiv, lucru care ar presupune: (a) să fie capabil să observe schimbările comportamentale și emoționale la el însuși și la respondenți; (b) să nu accepte neapărat sentimentele proprii sau ale respondenților la valoarea nominală, ci să fie capabil să „simtă în jurul” răspunsurilor; (c) să aibă dezvoltată capacitatea de a examina legăturile potențiale dintre răspunsurile observate în stările afective și alte aspecte ale situației de cercetare, cum ar fi schimbările în dialogul participanților.

Tot în acest sens, al respectării rigorilor cadrului de cercetare, cercetătorii calitativiști, care consideră trăirile afective parte firească a procesului de cercetare, atenționează ferm în privința capacității cercetătorului de a-și păstra obiectivitatea științifică, de a gândi trăirile afective, realizând întotdeauna trecerea de la perceptual la conceptual (Kaufmann, 1998).

2. METODOLOGIE

În scopul studierii specificului trăirilor cercetătorilor implicați în proiecte de istorie orală, au fost realizate 8 interviuri aprofundate semistructurate cu coordonatorii proiectelor de istorie orală. Întrebările din ghidul de interviu s-au referit la următoarele dimensiuni ale cercetării: 1) percepția materialului traumatic în cadrul interviurilor de cercetare; 2) gestionarea trăirilor afective în cadrul interviurilor de cercetare; 3) evaluările cercetătorilor privind felul în care trăirile afective în cadrul interviurilor influențează procesul de cercetare.

Pentru analiza datelor obținute în baza interviurilor aprofundate semistructurate a fost utilizată analiza de conținut calitativă (Agabrian, 2004; 2006). Analiza de conținut calitativă a implicat următoarele proceduri: 1) codarea textului; 2) elaborarea categoriilor; 3) elaborarea paradigmei de interpretare asupra fenomenului studiat.

În demersul de cercetare am pornit de la presupuziția conform căreia condițiile de cercetare specifice interviului, prin actualizarea trăirilor traumatizante legate de deportări, pot determina reacții emoționale în ambii protagoniști – interviuatul și intervievatorul, în acest sens încadrând ipotetic deportările în categoria traumatismelor istorice care nu au beneficiat suficient de verbalizare și, implicit, de elaborare psihică. În același timp, identificarea și analiza trăirilor protagoniștilor interviului de cercetare oferă o perspectivă de profunzime asupra memoriei traumatice a deportărilor din RSSM.

3. REZULTATE

Specificul abordării temei sau un subiect de cercetare în așteptare: „Tematica deportărilor a venit cumva singură peste noi”

Realizarea interviurilor semistructurate cu cercetătorii a permis înțelegerea felului în care s-a construit demersul de cercetare pentru echipa de cercetători implicați în proiectele de istorie orală, de asemenea, a felului în care se revelează traumaticul – uneori în afara unui cadru tematic de cercetare prestabilit – în comunicarea dintre cercetător și respondent. În acest sens, este relevant ceea ce ne relatează unul dintre coordonatorii proiectului de cercetare despre momentul contactului cu această problemă de studiu: *„Tematica deportărilor a venit cumva singură peste noi. Eram într-o cercetare pe teren, în satul Țibirica, să recuperez tradițiile de nuntă pentru zona respectivă. Ambianța era neobișnuită, pentru că am prins gospodina casei pregătind cuptorul, cocea plăcinte. În așa caz, de obicei, nu obișnuim să intrăm peste om și am încercat să mă retrag, dar ea îmi zice: „Ia stai, mata, că vreau să-ți spun ceva...”. Și mi-a povestit cum au fost deportați în 1949. Imaginați-vă: eu o întrebam despre cum a fost nunta ei, iar ea îmi povestea „cum ne-au ridicat, cum am fost duși...”. Femeia ceea mi-a transmis atunci mai mult emoția experienței deportării decât mesajul verbal, pentru că eu nu reușeam să merg după ea. Îmi arunca „flash”-uri: „cum ne-au dus, cum am plâns, cum ne-au ridicat, cum ne-am întors, cum ne-au fugărit din sat...”*

Aceste realități specifice cercetării deportărilor din RSSM, identificate de către cercetătorii istorici, sunt valoroase în vederea analizei dinamicii traumatismului istoric și dovedesc persistența acestuia în timp. Cercetătorul român Constantin Ticu numește amintiri marcante acele amintiri care rămân întregre și își păstrează acuratețea la mare distanță temporală de momentul factual al evenimentului, *flash*-urile de material traumatic reprezentând un indiciu important al actualității traumatismului (Constantin, 2004). Este important a menționa că și nevroza traumatică, descrisă de Sigmund Freud în lucrarea *Dincolo de principiul plăcerii*, a fost definită de către autor prin incapacitatea de a uita evenimentele traumatice și revenirea acestora prin amintiri recurente sau în coșmaruri. Studiile psihanalitice de ultimă oră, de asemenea, relevă că precizia memoriei este deseori proporțională cu excitația emoțională cauzată de eveniment, respectiv memoria traumatizantă face parte din categoria amintirilor marcante, caracteristicile comune pentru acestea fiind persistența în timp, impactul emoțional ridicat, importanța mare acordată evenimentului și reactualizarea intensă (Bohleber, 2007; Picard, F. Eustache, P. Piolino, 2009; Eustache, 2016).

În cazul cercetării noastre, este revelator faptul că tema cercetării a fost identificată în teren, în procesul lucrului asupra altui subiect de cercetare – tradițiile de nuntă. Această irupere a subiectului deportării în contextul altei tematici ne permite să presupunem că subiectul deportărilor era un „subiect de cercetare în așteptare”, acest fapt confirmând presuposițiile psihanalitice privind lucrul în dimensiunea latentă a materialului traumatic neelaborat.

Actualizarea în cadrul interviului de cercetare a unor situații traumatice anterioare

Cadrul interviului semistructurat aprofundat presupune o metodologie specifică, în care se regăsește și ghidul de interviu. Cercetătorii relatează despre reacții specifice la întrebările din ghid în cazul unor persoane deportate: „Fiind adresată unui interviu la invitația „Vă rog să vă prezentați”, acesta s-a ridicat în picioare și a întrebat: „Cum să mă prezint?”. Asocierile apărute în mintea cercetătorilor au fost cele specifice interogatoriului, această impresie „contratransferențială” fiind confirmată ulterior prin evocarea în narațiunea interviuatului a anilor lungi de închisoare politică pe care i-a parcurs. Astfel de momente au determinat cercetătorii să revadă protocolul de cercetare, care presupunea încheierea unui acord în scris privind acceptul persoanei pentru publicarea mărturiei. S-a constatat că acest aspect metodologic implica un afect copleșitor pentru unii intervievați, actualizând trăiri din perioada regimului comunist legate de acte, scrisori, semnături, interogatorii, frică de textul scris pe care îl semnează, anxietatea legată de descoperirea statutului de deportat.

Tot în acest sens, al proiecțiilor, cercetătorii devin uneori ținta furiei pe regim, furia persoanelor deportate fiind asociată inclusiv indisponibilității autorităților de a oferi un cadru colectiv, instituțional, civic pentru elaborarea fenomenului deportărilor: „Aveam programat în aceeași zi un al treilea interviu și nu reușeam să-l realizăm după celelalte două interviuri dense și lungi. Ne-am apropiat și am anunțat persoana

că venim a doua zi. Reacția de răspuns o ținem minte până azi. A urmat un discurs lung și emoționant despre toate suferințele suportate de deportați în toți acești ani, inclusiv după 1991, despre cât de mult urăște persoana regimul totalitar-comunist și, mai ales, cât de nedrept este că nimeni nu se interesează de istoria deportaților și nu vine să-i asculte! Am oprit mașina, am coborât și am realizat interviul seara, până noaptea târziu. Și a fost un interviu foarte valoros. Ulterior, această persoană a devenit, într-un fel, parte a echipei de cercetare, ajutându-ne să valorificăm fotografiile altor basarabeni deportați din aceeași localitate, ale căror memorii deveniseră greu de recuperat”.

Constatăm că și cadrul de cercetare asociat interviului aprofundat presupune proiecții transferențiale, aceste proiecții actualizând tematici traumatice centrale pentru persoana interviuată, cercetătorul fiind solicitat să identifice aceste proiecții și să ia atitudine, atât din perspectivă epistemologică, cât și din perspectivă relațional-umană. La fel, cercetătorul este obiectul unor mișcări ambivalente inconștiente, acesta reprezentând pentru interviuat obiectul conținător, psihoterapeutic, obiectul justițiar la nivel simbolic, dar și reprezentantul statului – moștenitor al regimului represiv stalinist.

Contactul cercetătorilor cu materialul traumatic sau „lucruri de neimaginat” pentru cercetători

Toți cercetătorii confirmă că contactul cu materialul traumatic a fost unul dintre cele mai dificile momente ale cercetării și acest fapt i-a solicitat să-și revadă poziția de cercetător: *„Noi, ca cercetători, întotdeauna ne gândim că trebuie să păstrăm distanța, trebuie să judecăm calm. Asta este adevărat, dar este posibil după ce ai realizat interviul. În fiecare interviu, absolut în fiecare, au fost momente în care psihologic am fost afectată foarte puternic de trauma pe care acești oameni o au, de suferința pe care au trăit-o. Sigur, eu îmi dau seama că, sub aspect de cercetare, nu ar trebui să fie așa interviul – în calitate de cercetător, trebuie să fii rece și neutru. Dar am impresia că acesta nu ar mai fi un interviu, ar fi un sondaj, dacă vreți”.*

Referindu-ne la aceste dezvăluiri, este important să menționăm că istoricii incluși în proiectul de cercetare au parcurs o etapă de pregătire până la realizarea interviurilor. Bineînțeles, ei cunoșteau fenomenul deportărilor din texte științifice de specialitate și documente de arhivă, respectiv exista o reprezentare științifică asupra fenomenului. În plus, realizarea interviurilor a fost precedată de o etapă de pregătire sub aspect tehnic și metodologic. Și, cu toate acestea, cercetătorii relatează că au fost „lucruri de neimaginat” pentru ei până la ascultarea narațiunilor din interviuri. Aceste lucruri de neimaginat s-au referit la detalii din experiența deportaților, revelându-se informații despre experiențe traumatice care nu fac obiectul textelor științifice sau al documentelor de arhivă: *„Cunoșteam, ca toți istoricii, ce înseamnă acest fenomen – factual, statistic, documentar, dar nu aveam reprezentarea reală a acestui fenomen, în sensul experiențelor și trăirilor reale ale acestor oameni, iar ceea ce am aflat din interviuri a însemnat altceva”.*

Emoțiile cercetătorului și „căderile emoționale” în interviuri

Cercetătorii menționează despre faptul că se confruntau frecvent cu situații în care persoanele intervievate erau copleșite de emoții și acestea constituiau cele mai dificile momente din activitatea de cercetare: *„Eram afectat emoțional prin faptul că din prima clipă începeau a plânge, când le spuneam că sunt interesat de deportări”*. Cercetătorii relatează despre faptul că au existat interviuri unde narațiunea era la început imposibilă și a fost nevoie ca interviuatul să plângă, acesta fiind asistat de cercetător, și doar ulterior să fie posibilă narațiunea.

Reacțiile emoționale ale cercetătorilor și felul în care acestea s-au manifestat în timpul interviurilor sunt descrise în fraze precum: *„Îmi curgeau lacrimi, fără să le pot controla”*; *„Uneori aveam nevoie și eu să iau un pahar de apă, pentru a mă calma”*; *„Încercam să privesc în altă parte, să nu vadă ei că și eu plâng”*. Unii cercetători menționează despre stări de tristețe, surmenaj, dureri fizice, stări de furie, stări de insomnie asociate cu interviurile. La fel, cercetătorii relatează despre sentimente de vinovăție legate de interviuri: *„Cele mai dificile momente au fost momentele în care deportații erau doborâți de emoții. Mă simțeam cumva vinovat de faptul că le-am răscolit amintirile și rănilor emoționale”*.

Astfel, ceea ce cercetătorii implicați în proiectul de istorie orală numesc ei înșiși *„căderi emoționale în interviuri”* se referă la momentele de mare încărcătură emoțională, care în cazul intervievaților se manifestă prin lacrimi, neputința de a vorbi, faptul că plâng și vorbesc în același timp, iar în cazul cercetătorilor – prin eforturi de a nu plânge sau prin faptul că plâng împreună cu interviuatul: *„Cel mai dificil era faptul că plângeam și eu împreună cu ei...”*.

În același timp, trăirile afective din timpul interviului și după acesta, i-au determinat pe unii cercetători să se chestioneze în privința calității lor de cercetător: *„Din punct de vedere științific, eram îngrijorată inițial din cauza emoțiilor mele. Chiar încercam să le ascund de colegi. Mă gândeam că asta este în contradicție cu ceea ce presupune rolul meu de cercetător...”*.

Despre etica cercetării: conținerea reciprocă în interviuri

Interviurile realizate cu cercetătorii oferă informații despre felul în care ambii protagoniști construiesc o realitate a interviului, care se referă nu doar la o cunoaștere intelectuală, ci și la gestionarea trăirilor afective ale realității interviului. Respectiv, ne întrebăm ce fac ambii protagoniști cu această realitate afectivă a interviului de cercetare. În acest sens, toți cercetătorii intervievați declară că își asumau grija pentru starea afectivă a interviuatului, ca parte a deontologiei de cercetare, și descriu felul în care cercetătorul are grijă de capacitatea de conținere de către persoana interviuată a celor actualizate și verbalizate: *„În pofida interesului de cercetare, aveam grijă să simt limita capacității emoționale a persoanei și limita intimității lui. Nu atingeam subiecte care credeam că depășeau o anumită limită a capacității de dezvăluire, a capacității de a se descurca cu ceea ce dezvăluie – de*

exemplu abuzurile sexuale, anumite momente de depășire a limitelor morale etc., sau nu mergeam în profunzime asupra unui subiect, dacă vedeam că interviueatul era prea emoționat”.

În același timp, cercetătorii relatează despre o conținere reciprocă în relația interviueat–cercetător în contextul interviurilor, prin care se referă la faptul că nu doar cercetătorul își asuma responsabilitatea gestionării situației emoționale din interviuri, ci uneori această poziție, activă și, într-un fel, psihoterapeutică, și-o asuma și interviueatul: „Din punct de vedere științific, am avut de pierdut din cauza faptului că uneori mă copleșeau emoțiile și uneori îmi era greu să-mi țin lacrimile, pentru că interviueații observau acest lucru și se opreau din relatarea unor detalii, de parcă mă cruțau, de parcă aveau grijă să nu-mi producă suferință”.

Rezistența cercetătorului

Respectând perspectiva psihanalitică privind specificul comunicării, ne-am chestionat și asupra aspectelor ambivalente referitoare la trăirile cercetătorilor pe parcursul proiectului. Așa cum contactul cu traumatismul presupune întotdeauna reacții defensive firești ale psihicului, la fel și în interviurile cu cercetătorii s-au revelat astfel de tendințe defensive, care s-au manifestat, cel mai des, prin nedorința de a realiza noi interviuri: „Am făcut câteva interviuri, parcă așa mergea din inerție, unul după altul, și aveam nevoie de timp și curaj când, după o pauză, luam decizia să merg iarăși să iau interviuri. Mobilizarea asta de a merge iar la noi interviuri uneori era trăită ca un fel de teamă, nici nu știu dacă era o teamă... Eu nu pot să-mi explic ce era, dar erau perioade în care nu voiam să merg să fac interviuri, nu știu de ce, poate pentru că prea multe se acumulaseră și conștiința mea nu le putea depăși...”.

Aspecte psihoterapeutice în interviuri

Constatăm că evocarea amintirilor traumatizante despre deportări solicită un efort de gestionare a cadrului interviului de către cercetător – a stărilor afective proprii, dar și ale interviueaților. Cercetătorii deseori aveau impresia că prin interviuri se redeschideau vechile răni ale persoanelor deportate, respectiv o întrebare frecventă pe care și-o adresau cercetătorii este cea referitoare la starea deportaților după interviuri – cum se vor simți aceștia ca urmare a actualizării materialului traumatic și cine îi va asista ulterior în gestionarea acestor trăiri? Aceste reflecții au determinat faptul că deseori cercetătorii au rămas în contact cu unii interviueați și după finalizarea muncii de teren, ajutându-i în procurarea de medicamente sau consultarea unor specialiști, vizitându-i la domiciliu, iar majoritatea cercetătorilor spun că au devenit „neamuri” cu persoanele deportate.

De asemenea, fiind confrunțați cu stările afective ale interviueaților, cercetătorii au fost solicitați și pentru actualizarea ad-hoc a unui potențial psihoterapeutic. Respectiv, cercetătorii istorici susțin că au recurs la o serie de tehnici improvizate

în contextul interviului pentru a depăși situațiile dificile din punct de vedere emoțional: orientarea discuției spre alt subiect, invocarea unor subiecte pozitive, acordarea și conținerea pauzelor, „tehnica comentării unei fotografii”, intervenția printr-o altă întrebare: „*În unele momente, când vedeam că omul este afectat prea tare, eu singură luam alt capăt de vorbă*”.

La rândul lor, cercetătorii afirmă că comunicarea timp de mai mulți ani cu persoanele deportate le-au determinat anumite schimbări în atitudini și comportamente, pe care le consideră benefice pentru personalitatea lor. Acestea se referă la reflectarea asupra condiției umane, însoțită de momente de empatizare și identificare cu protagoniștii, aceste reflecții fiind însoțite de întrebări precum: „*Cum aș fi procedat eu în locul lor?*”; „*M-aș fi descurcat eu emoțional și moral cu astfel de situații?*”. La fel, cercetătorii relatează că au constatat în timp o creștere personală a toleranței la frustrare, asociind această achiziție psihică cu munca în proiectul de cercetare asupra deportărilor și contactul nemijlocit cu protagoniștii deportărilor și mărturiile acestora: „*Am observat că nu mai reacționez cu nemulțumire și suferință la multe situații considerate frustrante anterior*”.

4. CONCLUZII ȘI DISCUȚII

Analiza de conținut a materialului din interviurile de cercetare referitoare la fenomenul deportărilor din RSSM relevă că, în cadrul proiectelor de istorie orală, cercetătorul este în contact nu doar cu informația factuală, ci și cu informația afectivă inherentă interviului. Trăirile afective sunt determinate de actualizări ale amintirilor intervievaților, ce evocă material traumatic legat de experiența deportărilor.

Intensitatea trăirilor afective este percepută de către cercetători drept un indicator al traumatismului neelaborat. Cercetătorii relatează despre o realitate a afectivă a interviului de cercetare, în care sunt implicați ambii protagoniști – intervievatul și cercetătorul. Această realitate co-construită a interviului de cercetare solicită cercetătorului eforturi cognitive și emoționale pentru asigurarea cadrului cercetării. În pofida acestor dificultăți, cercetătorii atribuie trăirilor afective din cadrul cercetării valențe pozitive – atât din punct de vedere științific, cât și uman. În aspect științific, cercetătorii susțin că realitatea afectivă a interviului de cercetare le extinde spațiul reprezentativ asupra fenomenului, iar din punct de vedere uman le oferă posibilități de reflecție asupra propriei funcționări psihice. Totuși, această perspectivă pozitivă asupra realității afective a interviului a fost precedată de interogații îndelungi referitoare la calitățile de cercetător, la rolul trăirilor afective în spațiul cercetării și modalitățile de elaborare a acestora.

Chiar dacă cercetătorii implicați în cercetare au avut o etapă de pregătire științifică, care a presupus studierea literaturii de specialitate, a datelor de arhivă, a metodologiei istoriei orale, realitățile afective ale interviurilor au depășit limitele reprezentării cercetătorilor asupra contextului cercetării fenomenului deportărilor din RSSM. Astfel, putem formula presupunerea unei discordanțe între reprezentarea

cercetătorului asupra realității interviului și realitatea propriu-zisă a interviului, în contextul lucrului asupra unui obiect de cercetare cu istoric traumatic. În acest sens, numim „întâlnirea cercetătorului cu necunoscutul” contactul emoțional al cercetătorului cu materialul traumatic care va fi prezentat de către interviuat factual și emoțional, perceput de către cercetător factual și emoțional, și care întotdeauna va depăși nivelul de pregătire emoțională și reprezentativă a cercetătorului. În acest sens, cercetătorul este solicitat să realizeze un clivaj funcțional, care presupune coexistența în același timp pe dimensiunile științifice și umane, cognitive și emoționale.

Și istoria orală, și curente relaționiste în psihanaliză – care s-au preocupat în mod special de trăirile protagoniștilor într-o cură psihanalitică – au apărut în a doua jumătate a secolului al XX-lea, această perioadă fiind consecutivă celor două războaie mondiale și multor traume colective. Felul în care este cercetată realitatea traumatică a reprezentat și pentru psihanaliză un subiect contradictoriu și intens polemizat. La începuturile dezvoltării psihanalizei, psihanalistul ca psihoterapeut și cercetător era perceput drept un personaj neutru, capabil de obiectivitate și imparțialitate aproape totale. Schimbarea de paradigmă, prin care s-a constatat că analistul nu poate pretinde niciodată această poziție imparțială și neutră, s-a impus în mod special pornind de la materialul traumatic adus în cabinet și în relația terapeutică. Dat fiind faptul că psihanaliștii lucrează cu trecutul, care întotdeauna vine cu un material conflictual și traumatic ca parte a ontogenezei, practica de formare în psihanaliză presupune obligativitatea analizei personale și a supervizărilor, prin care să fie dezvoltată capacitatea psihanalistului de a înțelege propria implicare inconștientă în materialul cu care lucrează, pentru a evita, pe cât posibil, așa-numitele „zone oarbe” în cercetarea psihanalitică. Similar, istoria orală anunță și își asumă responsabilitatea gândirii părții afective din cercetare, respectând premisa conform căreia cercetătorul nu poate fi total eliberat (cel puțin inconștient) de impactul asupra cercetării a propriei experiențe umane.

Primit în redacție la: 25.10.2022

BIBLIOGRAFIE

1. AGABRIAN, M., *Cercetarea calitativă a socialului*, Iași, Polirom, 2004, p. 127–147.
2. AGABRIAN, M., *Analiza de conținut*, Iași, Polirom, 2006, p. 108–116.
3. BOHLEBER, W., *Remémoration, traumatisme et mémoire collective. Le combat pour la remémoration en psychanalyse*, *Revue Française de Psychanalyse*, **71**, 1, 2007, p. 803–830.
4. CONSTANTIN, T., *Memoria autobiografică*, Iași, Institutul European, 2004, p. 10–11.
5. CLARKE, S., *Learning from experience: psycho-social research methods in the social sciences*, *Qualitative Research*, **2**, 2, 2002, p. 173–194.
6. FREUD, S., *Dincolo de principiul plăcerii*, Psihologia inconștientului, București, Editura Trei, 2000, 1920, p. 169–170.
7. GEMIGNANI, M., *Between researcher and researched: an introduction to countertransference in qualitative inquiry*, *Qualitative Inquiry*, **17**, 8, 2011, p. 701–708.

8. HOLMES, J.T., *Countertransference in qualitative research: a critical appraisal*, Qualitative Research, **14**, 2, 2014, p. 166–183.
9. EUSTACHE, F., *Mémoires stables et instables*, Revue Française de Psychanalyse, LXXX, 2, 2016, p. 421–434.
10. JERVIS, S., *The use of self as a research tool*, CLARKE, S. and HOGGETT, P. (Eds) *Researching Beneath the Surface*, London, Karnac, 2009, p. 145–166.
11. FIGLIO, K., *Oral History and the Unconscious*, History Workshop Journal, **26**, 1, 1988, p. 120–132.
12. KAUFMANN, J.-C., *Interviul comprehensiv*, FR. DE SINGLY et al., *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*, Iași, Polirom, 1998, p. 261.
13. KHAN, N., *Countertransference in an anthropological study of extreme violence in Pakistan*, Clio's Psyche, **20**, 4, 2014, p. 408–411.
14. LACAPRA, D., *Trauma, Absence, Loss*, Critical Inquiry, **25**, 4, 1999, p. 696–727.
15. MARKS, S., MONNICH-MARKS, H., *The analysis of counter-transference reactions is a means to discern latent interview-contents*, Forum: Qualitative Social Research, **4**, 2, 2003, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article>.
16. MORGENROTH, C., *The research relationship, enactments and 'counter-transference' analysis: on the significance of scenic understanding*, Psychoanalysis, Culture & Society, **15**, 3, 2010, p. 267–280.
17. PARKER, I., *The place of transference in psychosocial research*, Journal of Theoretical and Philosophical Psychology, **30**, 1, 2010, p. 17–31.
18. PICARD, L., EUSTACHE, F., PIOLINO, P., *De la mémoire épisodique à la mémoire autobiographique: approche développementale*, L'Année psychologique, **109**, June, 2009, p. 197–236.
19. ROBBEN, A.M., *Ethnographic Seduction, Transference, and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina*, Ethos, **24**, 1, 1996, p. 71–106.
20. ROPER, M., *Analysing the analysed: transference and countertransference in the oral history*, Oral History, **31**, 2, 2003, p. 20–32.
21. SANDLER, J., *Countertransference and role-responsiveness*, International Review of Psychoanalysis, **3**, 1976, p. 43–47.
22. SANTNER, E., *History Beyond the Pleasure Principle: Thoughts on the Representation of Trauma* în FRIEDLANDER, S. (Ed.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the Final Solution*, Cambridge, Harvard University Press, 1992, p. 143–154.
23. STROMME, H., GULLESTAD, E., STANICKE, E. et al., *A widening scope on therapist development: designing a research interview informed by psychoanalysis*, Qualitative Research in Psychology, **7**, 3, 2010, p. 214–232.

REZUMAT

Studiul de față se referă la trăirile cercetătorilor care au realizat interviuri și studii de caz în proiecte de istorie orală dedicate fenomenului deportărilor forțate din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), care au avut loc în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953. În acest articol sunt prezentate rezultatele unui demers calitativ de cercetare, în care am avut scopul de a identifica și de a analiza următoarele aspecte psihologice legate de contextul cercetării fenomenului deportărilor din RSSM: 1) percepția materialului traumatic în cadrul interviurilor de cercetare; 2) gestionarea trăirilor afective în cadrul interviurilor de cercetare; 3) evaluările cercetătorilor privind felul în care trăirile afective influențează procesul de cercetare. Cadrul conceptual-teoretic al cercetării este unul psihanalitic. Rezultatele cercetării relevă că cercetătorul istoric este în contact nu doar cu informația factuală, ci și cu informația afectivă inerentă interviului. Ca urmare a analizei de conținut a textelor interviurilor realizate cu cercetătorii istorici, s-a constatat că contactul emoțional al cercetătorului cu materialul traumatic implică trăiri emoționale intense și determină clarificări importante privind obiectul cercetării. Pentru gestionarea cadrului cercetării, cercetătorul este solicitat să realizeze un clivaj funcțional, care presupune coexistența în același timp pe dimensiunile științifice și umane, cognitive și emoționale.